

O novém buditelství kněžském.

U kolébky našeho probuzení národního stál všude na předních místech kněz. Co mohlo se také lépe hoditi k nauce evangelia o lásce k trpícím a pomoci ubohým, než toto misionářství obrození, které v utěšující naději povznášelo utlačené a hynoucí. Až příliš málo jmen jejich bylo nám zachováno. Ale kdekoliv ze starých zápisek a z vypravování dávných pamětníků nové nějaké paprsky padnou na některý dosud nevyjasněný kout v dějinách našich novějších, všude potkáme se s postavami vlasteneckých kněží, buditelů. Pro správné ocenění působnosti té padne arci na váhu i skutečnost, že tehdy v národě vůbec a hlavně zase v těch širokých jeho vrstvách, ve kterých působili buditelé národní, mělo náboženské přesvědčení obecně kořeny mnohem hlubší nežli nyní. Vliv duchovenstva sám o sobě, nehledíc ani k jeho postavení ke škole, byl tedy mocnější a byl tak i platnější oporou jejich buditelskému poslání.

Mnoho se zajisté od těch dob změnilo. Buditelství ve starém slova pojmu dávno svůj úkol vykonalo. Po době základního díla ryze slovesného přišlo období politického probouzení a organisování lidu — ani zde nescházel kněz český v prvních řadách, ač často potkával se s překážkami menšími než dříve. Ti z nás, kteří z jinošství svého již sami dovedou se upamatovati na ruch let šedesátých, nezapomenou na postavy venkovských kněží, kteří v čele voličstva kráčivali k osudí volebnímu. Nastalo a znenáhla se přiostrňovalo různění politických stran a hesel, kteréž na politické postavení kněze nemohlo zůstati bez vlivu a to tím spíše, protože porůznu i náboženské momenty samy neb aspoň určité proudy protikněžské počaly v tom hráti svou úlohu. A konečně nezbytnou mocí vývoje stržení byli jsme v rozpory sociální rozmanitě nyní propletené s politickými a náboženskými. Tak octli jsme se ve stavu vnitřní krise, kde živé protivy názorů, směrů a cílů mocněji, než kdy jindy, na sebe narážejí jak v písemnictví a v umění, v žití hospodářském a v organisacích společenských, tak u volebních osudí. Dosud jest rozklad pánem a nesnadno jest uhodnouti, jaké nové směry, pro příští dráhy života národního rozhodné, v něm konečně vrchu nabudou.

Nikomu, kdo smýšlí objektivně, ať jest barvy jakékoliv, nemůže býti divno, že za takových poměrů počínají se ujímati v kněžstvu snahy jednak po zaražení určitých politických směrů, které až dotud mohly býti zastupovány jen v lůně jiných stran a zde tedy pouze v mezích kompromisů

složením těch stran podmíněných, jednak po sociální působnosti, ať již pěstované ve spojení s novým politickým sešikováním či nezávisle na něm, ale ovšem duchem náboženským ovládané. Zde jen tímto sociálním působením samým hodlám se zabývat. A zapřítí si nelze při tom dvojí věc. Předně, že chápe se kněžstvo katolické toho úkolu v době, kde vliv jeho na široké vrstvy lidu je proti někdejšímu značně oslaben, což znamená zároveň oslabení jeho vlivu na mravní směry lidu. Za druhé, že rozličným, s panujícími myšlenkovými proudy a světovými názory naší doby nerozlučně spojeným otřesům náboženského přesvědčení jde velmi účinně na pomoc ryze agitační zlehčování se strany mluvčích sociální demokracie, kteří účtují se skutečností, že dosud všude náboženské směry byly nejbezpečnější hrází proti jejich naukám. I sebe povrchnější nahlédnutí do literatury sociálního demokratismu podá nesčíslných dokladů, že svou thesis »Náboženství je soukromou věcí každého jednotlivce« vskutku do opravdy neběrou. Positivistické směry novověké filosofie více méně rozhodně vzdávají se metafysických úkolů, kladouce je za ony meze vědeckému poznání dostupné, u kterých ryze rozumové poznávání skládá zbraně pronášejíc své: Ignoramus, ignorabimus! To však daleko ještě nestačí těm, kteří pro své agitační úspěchy potřebují armády zfanatisovaných zoufalcův a kteří tedy naproti věcem, o kterých metafysické odříkání filosofů praví: Nevím!, kladou popření prosté, nic za to neposkytující, co popřeli.

Již toto dobře vypočtené a agitačně účinné sečláňování určitých radikálních nauk sociálních s rozhodně protináboženskými proudy musilo by každému, kdo i jen jako soudce zcela střízlivý a nestranný by stál naproti běhům časovým, úplně dostačiti k ospravedlnění nábožensko-sociálních snah duchovenstva. Očekávají od nich něco jiného bylo by tolik, jako žádati, aby neměli přesvědčení, aniž vůle zjednati mu platnost. Již s toho hlediště musil by proto každý pokládán býti za podjatého stranníka, kdo by chtěl zásadně odpírati snahám posléz řečeným i samo subjektivně oprávnění. To nikdo nesmí činiti a neučiní, kdo sám chce, aby jeho přesvědčení bylo ctěno a šetřeno, když za svou povinnost uznává, zjednati mu platnost.

Leč tento průkaz legitimacy nábožensko-sociálních snah, odvozený jen ze vnuceného úkolu obranného, není jediným průkazem jejím. Je vskutku možno představit si osvíceného kněze — v době prudkých zápasů soutěže, úpadku řemesel, volné dělitelnosti a zadlužitelnosti pozemkové, koalici dělnických, stávek a kartelů, chorobného narůstání potřeb a vůbec měnící se míry životní, rychlého bohatnutí a hromadného pauperismu, nikdy nebývalého napětí hmotných sporů prospěchových i kulturního závodění — který by nanejvýš snad se spokojil apologetickým úkolem naproti novým

proudům myšlenkovým, ale ve své »cura animarum« nevšiml si těchto nových útvarů společenských i jejich souvislostí a v aplikaci hlubokých mravních nauk evangelia vyhýbal se všemu tomu mocnému žilobití přítomnosti, utkvívaje buď na pouhých všeobecnostech nebo na příkladech svědčících překonaným fázím společenského života, jež nikdy více se nenavrátní? V prvním případě by bezbarvá abstrakce, ve druhém liché anachronismy mařily slovům jeho přístup do hlav a srdcí. Jeden z novějších spisovatelů křesťansko-sociálních, někdy trochu ukvapený, ale vždy zajímavý G. Ruhland, ve své knížce »Wirtschaftspolitik des Vaterunser« ukázal zajímavě nutný vliv, který měly během dlouhých věků změněné hospodářské a společenské útvary na výklad prosby: »Chléb náš vezdejší dejž nám dnes«. Nemůže býti ani pochyby, že aplikace prosby té nutně jest jiná podle různých tvarů výdělečného života. A podobně má se věc i s příkázáními. Vezměme na př. v úvahu příkázání: nepokradeš. Rozsáhlý objem, který v desateru má pojem ten (a contrario na př. od trestnoprávního pojmu krádeže) dopouští nám tvrditi, že aplikace předpisu toho na nynější poměry výrobní a výdělečné a vůbec na formy vyvinutých stupňů života hospodářského je nekonečně spleťtější než na jednoduché tvary naturálního hospodaření. A tak skoro krok za krokem potkáme se s pravdou, že kněz i při výkonech ryze církevních na kazatelně, ve zpovědnici atd. účtovatí musí s hospodářskými a společenskými útvary svého okolí, svého milieu, má-li na mysli lidu působiti účinně, má-li také býti schopen, dáti jemu v jeho konkrétních poměrech směr a cíl. Avšak účtovatí s těmi skutečnostmi může jen ten, kdo je zná, a znáti je neznamená pouze míti jistý bezprostředný empirický názor jejich, nýbrž znáti i ty myšlenkové proudy časové, s nimiž ony skutečnosti souvisí, znáti zkrátka sociální otázku celou v rozličných jejích směrech i stranách.

Že to právě s touto podmínkou úspěšné působnosti duchovenstva nevypadá valně, přese všechny horlivé náběhy, které zvláště u mladších jest pozorovati, o tom by bylo marno šířiti slov. Tomu, kdo již v povolání působí, často nestačí prostředky, aby se potřebnými pomůckami, vskutku vhodnými a dobrými, opatřil, a když také stačí prostředky, schází návod, jenž by spolehlivě ukazoval cestu. Ti, kteří ještě trvají na studiích theologických a kteří strádají namnoze opravdovým hladem po soustavném poučení (neboť tuší dobře význam jeho pro svou budoucí kněžskou působnost) — ponechávání jsou při hladě tom, a poněvadž konečně přece o své újmě hledají jeho ukojení, propadají tím snáze všem nebezpečím, kterým vydána bývá svépomoc samouků. A toto nebezpečí visí nad nimi ovšem i potom, když sami literárně vystupují na poli sociálně-politickém.

Vyjádrím-li zde se vši nepokrytostí, k níž se cítím povinným, po-
všechný dojem, kterým na mne tato část našeho písemnictví působí,
učiním tak zajisté jen v nejpřímnějším zájmu pro věc, protože bych jí přál
úspěchy větší. Amicus Plato, magis amica veritas. Chovám úplně tu víru
v možnost nového mocného působení církve v oboru sociálním, jíž dal výraz
Anatole Leroy-Beaulieu ve svém spisu o »papežství, demokracii a socia-
lismu«. Ale vykoupen může býti ten úspěch jen jako stí výkonů.

A tu především v příslušných literárních projevech českých, větší mě-
rou arci ještě v řečnických výkonech, nemile mne zaráží jistý duch nekri-
tičné podjatosti, který je ovšem vlastní veliké části té ohromné spousty
současné literatury brožurové a pamfletové o sociální, zvláště o dělnické,
agrární, maloživnostenské otázce. Je viděti, že se i naše křesťansko-sociální
produkce slovesná mnoho přizívuje z tohoto materiálu více méně agitačně
přibarveného ku své vlastní škodě. Snažil jsem se letos na jiném místě,
v článku »Boj proti liberalismu« (Obzor národohospodářský 1897 1. sešit),
ukázati povážlivost tohoto způsobu poučování lidu. Kde na místo objektiv-
ného vyjasnění obsahu a původu učení protivných vystupuje podkládání
všelijakých pohnutek osobních, tam se nejenom neposlouží pravdě, nýbrž
ublíží se i vlastní věci, poněvadž čtenář neb posluchač přece jen příliš snad-
no může nabýti přesvědčení o chatrnosti takových výkladů a protože ten,
kdo sám se nerozpakuje zahousti zlou píseň podezřívání, na konec neprávem
se diví, splácí-li se mu zbraní stejnou. Starší, původní odpůrci liberalismu,
u kterých by přece zápal prvního zápasu polemického přehmaty spíše
omlouval, mnohem méně se prohřešovali na objektivní pravdě, než jejich
epigoni, před jejichž zraky leží liberalismus jako veliká dějinná skutečnost
s minulostí více než stoletou. Nic jinak nemá se to s kritikou socialismu
a polemikou proti němu. Totéž plitké pohrávání osobními motivy, nedo-
statek přesného různění věcí a osob, kusé a nesprávné výklady nauky a
podle toho kritika i polemika. A přece by pozornější prohlédnutí vlastní
katolicko-sociální literatury i co do poměru jejího k panujícím myšlenkovým
proudům časovým mohlo nejlépe od takové agitační neoprávdovosti od-
vrátiti. Jednotlivé fáze katolicko-sociálního směru jsou si dosti nepodobny.
Srovnejme jen Kettelerovu »Dělnickou otázku a křesťanství« (1. vyd. 1864)
s novějšími spisy a programy, na př. Hitzovým, a bude nám nepopíratelný
vliv socialismu na posléz řečené zjevným. Jak podivně někdy vypadají velcí
služebníci vědecké pravdy, jako Smith a Malthus, a jiní koryfeové staré
liberální školy v líčeních našich vrstevníků a přece dostačí vzíti jejich spisy
do rukou, aby se poznalo znešvaření jejich obrazu spíše jen lehkovážné než
úmyslné. Bývajíť to úsudky čerpané z nějaké druhé a třeba kolikáté ruky

a připadají mi někdy tak, jako by někdo chtěl podobiznu kteréhosi z vynikajících našich mužů urputně bráti za pravou tak, jak ji přinášejí jisté obrázkové časopisy satiricko-politické! Přemnozí lidé, vynikající opravdovostí i vědeckou svou výší, ač pozitivní nauky Marxovy potírají, nebudou se rozpakovati, aby uznali vysoký vědecký význam Marxův, aniž v pochybnost bráti věcnost jeho pohnutek.

Na podkladech badatelské práce celého století není vůbec dnes nsnadno sestaviti celé knihy námitek proti Smithovi a Ricardovi, jako proti Marxovi a Rodbertovi, a je tedy tím méně potřebi bráti útočiště k výkladům, jež nemají co činiti s věcí, s obsahem nauk samých.

Řečený právě se stanoviska duševního nákladu laciný způsob kritiky jest tím nápadnější, když se s druhé strany uváží patrná náchylnost dotčených spisovatelů k dosti radikálním, často nemálo nápadnými barvami naneseným programům, zejména též v oboru živnostenském neb agrárním.

Ale pro všechny ty úkazy jest jedno dostatečné vysvětlení. Ony všechny plynou ze slabých podkladů zejména t h e o r e t i c k é h o vědění.

Populární literatura národohospodářská a sociální, jak arci pochopitelně, pohybuje se v mezích speciálních praktických nauk. Na té půdě ale je mnoho hříchů možno. Kdyby se dnes někdo, chtěje se státi lékařem, pustil přímo do prací odborně pathologických, aniž si dříve zjednal potřebného základu v studiích anatomických a fyziologických; kdyby někdo chtěl zkoušeti své síly v nějakém oboru lučební technologie, neobrniv se dříve potřebnými základy chemie theoretické, ano kdyby někdo takový dokonce chtěl kritiku vykonávati nad jinými spisy téhož oboru, řekne i laik: jak je to možno? Ale že něco tomu zcela obdobného denně se děje v oboru věd společenských a zdá se býti tolika lidem věcí docela nezavadnou, to, pohříchu, je už takměř všední zjev.

Ano, kdežto rozdíl theoretických a praktických nauk je v celém oboru přírodních věd každému vzdělanci běžným, v oboru společenských mnohým, poměrně vzdělaným a dokonce o sociálních problémech píšícím, jako by byl španělskou vesnicí.

Svou pojmovou nejasnost i svůj odpor proti pečlivějšímu uzákladění svých vědomostí, mnozí zastírají nechutí proti »systémům«. O systémy neběží, nýbrž o dobrou znalost toho, c o j e s t, o typické tvary a pravidelnosti (zákonnosti) v koexistenci a vývojích jevů, jimiž se zabýváme, ať už běží o jakýkoliv obor. Pak teprve mohu zabývati se platněji tím, c o b ý t i m á, tedy s učenými praktickými. Učení o základních jevech hospodářských a útvarech hospodářského života i jejich souslednosti časové, nauka o státcích a kapitálu, o způsobech a vývojích dělby práce, o tvarech zřízení

výrobního (soukromopodnikatelském a jiných), o hodnotě a ceně, o úvěru a jeho formách, o penězích a způsobech měny, o důchodech a jejich podmíněnosti řády právními a pod. — to jsou jednotlivé části z velikého tohoto souboru theorie, při kterých ještě vůbec neběží o to, co stát a co jednotlivci mají a měli by činiti, tak jako fyziologovi ne o to, jak se léčí neštovice. Tomuto theoretickému studium, a sice řádnému a důkladnému, se nikdo beztravně nevyhne, kdo chce o praktických otázkách národohospodářských se poučiti, neřkuli o nich poučovati jiné. Bez této přípravy, která (mimo chodem řečeno) teprve vyjasní každému rozhodující význam method badatelských, každý, jenž se pouští do literární činnosti o praktických otázkách, zůstane do smrti diletantem, byť i v té které jednotlivosti sem tam nějaké zdravé zrno našel.

Měli to tedy jíti do pravdy se sociální působností kleru v písemnictví i v životě, musí se věc vzíti vážně od základů péči o dobrou vědeckou práci v oboru věd společenských, hlavně v oboru národohospodářském, a sice předem o theoretickou. A zde také padá na váhu ještě jiný rozdíl: v praktických naukách může býti řeč o zvláštním křesťanském, i zvláštním katolickém směru; o teoriích v takovémto smyslu (t. j. ve smyslu určitých ethických neb ethicko-náboženských cílů) nemůže býti řeči, právě protože v nich jde jen o to, co jest (typicky, genericky); zde tedy možno bez úzkostlivosti podnikati výběr. Přední zájem bylo by tedy obrátiti k tomu, aby se již nastávala v knězi dostalo hlavně pečlivého základního poučení theoretického, jehož nedostatek on, jakmile se už vydal jednou na vlny své působnosti praktické, nesnadno dožene, nenajde ani pomůcek ani návodu začátečníku tak nezbytného.

Co tedy jest činiti?

Na první místo kladu, zač již před mnohými lety v důvěrném shromáždění jsem se přimlouval: zřízení stolic pro vědy sociální a theologických učelištích, předem na theologických fakultách. Ale nikoliv hned a bezprostředně, nýbrž teprve pak, až budou na snadě kandidáti, kteří svou plnou vědeckou zdatnost literárními výkony a řádnou habilitací prokázali.

Kandidátům bude třeba dáti příležitost k přípravě. Je tu na snadě cesta, které se užívá k zabezpečení dorostu na jiných fakultách. Mínil jsem stipendia pro zvláště nadané posluchače, kteří theologii absolvovali, tedy nepochybně již mladé kněze, za účelem návštěvy vynikajících učelišť a učitelů cizích, při čemž by doplniti mohli potřebné přípravné vzdělání i v oboru právním a filosofickém. Kandidáti takoví by se našli, o prostředky sotva bude nouze. Míti ve vlastních řadách soudruhy v oboru so-

ciálních věd na plné výši vědecké stojící, pro kněžstvo samo a pro zájmy církevní bylo by neocenitelným prospěchem, bylo by podmínkou nezbytnou pro vznik zdravé svým duševním vlivem mocné strany konservativní, který jest nám tak naléhavě potřebným v nynějších běžích časových.

Odkázati theology k návštěvě příslušných přednášek na domácích fakultách právnických, bylo by jen pro malý počet theologických učelišť možno, ale narazilo by z mnohých příčin, o kterých se nechci rozepisovati, na překážky, pročež tu myšlenku ani dále rozprádati nehodlám.

Již pro nynějšek, hlavně zase vzhledem k mladšímu kněžstvu i studujícímu theologie, kladl bych váhu na dvě věci: Předně na zřízení knihovny vybraných sbírek spisů z oboru věd sociálních v každém sídle diecesním, nejlépe ve spojení s knihovnami alumnátními. Z druhé pak (pokud jde o českonárodní poměry) na účinnou podporu k vydávání dobrých, ne k agitaci, ale k vědeckému sebevzdělání určených spisů, ve kteréž příčině bych pro dlouhou řadu let počátečních dal rozhodnou přednost překladům, k nimž literatura německá a francouzská podává velikou hojnost děl o pravdu dobrých i znamenitých. Ano pro věc samu je to výhodou, že tento záměr dá se uskutečniti skrze literární podniky již existující. Jen určitější směr dáti jejich publikační činnosti.

Bude to trvati léta, nežli vše, co zde naznačeno, uvede-li se v čas a plně ve skutek, přinéstí může ovoce. Ale mohlo by to býti ovoce pro lid náš pozeňnané. Jakou bohatou kořist tomu, kdo pronikl zbystřeným zrakem všemi svazy a nitkami společenského života přítomného, poskytuje evangelium! Ve věčné svěžesti své dopouští aplikace na nejspletitější tvary a protivy společenského ústrojí. Dělic spravedlivě světlo i stín, právo i povinnost, odříkání i lásku, zůstane povždy šťastným vodítkem všem hlasatelům sociálního míru v nejryzejším duchu ethickém. Vypěstovati v dorostu kněžském pravé apoštoly tohoto ducha, povznesené nad jakoukoliv strannickou podjatost a vášnivou vřavu agitační, kladl bych na ten čas mezi nejdůležitější úkoly vedoucích a rozhodujících osobností našich církevních a za veliký prospěch církve samé.

A tím jsem tuším i naznačil, co vyrozumívám »novým buditelstvím kněžským«. Před sto lety stál u kolébky probuzení našeho národního vlastenecký kněz a vykonal dílo nehynoucí. Nezamlouvá se ve víru sporů a bojů přítomných sama sebou myšlenka, aby na novém rozhraní dvou věků kněz český v ryzím, spasném duchu evangelia ujal se poselství sociálního míru, a aby v duchu tom, ozbrojen potřebnou měrou vědění, platně pomáhal udržeti dílo nezbytného společenského přetvoření na drahách bezpečného, ušlechtilého pokroku?